

ПАРЦЭЛЯЦЫЯ ЯК АСАБЛІВАСЦЬ СІНТАКСІСУ СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ ДРАМАТУРГІІ

Субота Кацярына Ігараўна

аспірант кафедры беларускага мовазнаўства ўстановы адукацыі
“Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка”
(г. Мінск, Беларусь)

Ключавыя словы: парцэляцыя, складаны сказ, экспрэсія, актуалізаваны сінтаксіс, камунікатыўны аспект, дынамічны сінтаксіс.

Артыкул прысвечаны аналізу семантыка-сінтаксічных асаблівасцей парцэляваных канструкцый у беларускіх драматычных творах. Выяўлены тыпы парцэляваных канструкцый, прадстаўлена іх класіфікацыя на аснове колькасці кампанентаў – адназвення, двухзвення і шматзвення, выдзелены іх структурныя схемы і мадэлі.

У сінтаксісе беларускай мовы на працягу ХХ стагоддзя адбываюцца пэўныя тэндэнцыі, працэсы, якія не маюць раўнамернага, паступовага развіцця. На першы план выходзіць актуалізаваны сінтаксіс, які характарызуецца расчлененым граматычным складам сказа, вылучэннем семантычна значных кампанентаў сказа ў актуальныя пазіцыі і парушэннем сінтагматычных ланцужоў у выказванні.

У апошнія гады парцэляцыя актыўна даследуецца як беларускімі, так і замежнымі вучонымі, сярод якіх К.У. Харытонава, Л.І. Бурак, Ю.У. Ваннікаў, якія прытрымліваюцца думкі, што асноўная функцыя парцэляваных канструкцый – экспрэсіўная. У рамках дадзенага артыкула пад парцэляцыяй мы разумеем з’яву дынамічнага аспекту, якая узмацняе эмацыянальнае і інфармацыйнае ўздзеянне на чытача.

Як з’ява дынамічнага сінтаксісу, парцэляцыя шырока распаўсюджана ў сучаснай літаратурнай мове, асабліва ў мастацкім стылі маўлення. Парцэляцыя прадстаўляе сабой праяўленне асіметрыі ў сінтаксісе і выглядае як расчлененне сказа на часткі, дзе залежная частка фарміруецца ў асобны сказ. Парцэляваныя канструкцыі служаць для выдзялення асабліва важныхсэнсавых элементаў структуры тэксту і такім чынам

ствараюць новы рэматычны цэнтр. У пісьмовай мове падзенне інтанацыі, інтанацыйны разрыў выказвання сведчыць пранаяўнасць падобных канструкцый: *Значыць, я правільна дзейнічаў? З Мухамедам. За месца пад сонцам. А?* (А. Макаёнак).

Тэндэнцыя да памяншэння аб'ёму з'яўляецца відавочнай: тэкставыя фрагменты становяцца менш інфарматыўнымі і імкнуча да монапрэдыкатывнасці. Парцэляцыя выкарыстоўваецца як сродак расчлененай падачы частак паведамлення, дзякуючы чаму адчлененыя канструкцыі набываюць асаблівасці інфармацыйна-камунікатыўнага характару.

Па колькасці парцэлятаў у межах адной канструкцыі былі выдзелены тры групы: адназвенныя, двухзвенныя і шматзвенныя канструкцыі. Сярод парцэляваных канструкцый у літаратурнай мове пераважаюць адназвенныя парцэляты. Напрыклад: *Прайграеш — аддасі альбом імпрэсіяністаў. Для памяці* (А. Дзялендзік); *І сёння трэба жыць. З табой, з зямлёю і з людзьмі ...* (А. Дудараў). Аднак сустракаюцца і двухзвенныя парцэляваныя канструкцыі, многія з якіх з'яўляюцца паўторамі або аднароднымі парцэлятамі і носяць экспрэсіўны характар: *Во як ты за сваё чысцае б'ешся... Да смерці... Да крыві...* (А. Дудараў).

Пад дзеянне дадзенай тэндэнцыі трапляюць як простыя, так і складаныя сказы. У выпадку парцэлявання простых сказаў часта адчлененай часткай становіцца адзін з аднародных членаў, які, на думку аўтара, нясе больш важную сэнсавую нагрузку і які неабходна вылучыць інтанацыйна і пунктуацыйна на пісьме: *Я падахвочваю веру ў свае сілы. Упэўненасць!* (А. Макаёнак); *Яны могуць быць нездаровыя для страўніка. Нясвежыя...* (І. Мележ); *Ён ёсць. Той, адзіны ў свеце рыцар. Мужны, моцны і добры.* (П. Васючэнка). Як бачым з прыкладаў, у большасці выпадкаў парцэлят знаходзіцца ў постпазіцыі, што сведчыць пра яго кагнітыўную функцыю. Парцэлятны разрыў не застаецца незаўважаным: ён звяртае ўвагу на адзелены сегмент і спрыяе яго найлепшаму ўспрыманню. Як вынік, парцэляцыя мае кагнітыўную нагрузку, з'яўляецца сродкам пераразмеркавання ўвагі і вынікам актыўнага пранікнення вуснай мовы ў пісьмовую.

Парцэляванымі канструкцыямі часта становяцца і часткі складанага сказа. Часцей за ўсё гэта канструкцыі з адназвеннымі парцэлятамі, дзе прэдыкатывная частка складана залежнага або бяззлучнікавага сказа адасабляецца. Састаўныя часткі складанага сказа аддзяляюцца пунктуацыйнымі знакамі, аднак не з'яўляюцца камунікатыўна аўтаномнымі. Парцэлят не толькі нясе дадатковую інфармацыю але і часта змяняе сэнс выказвання або ўносіць новыя адценні ў яго значэнне. Акрамя таго, важнае значэнне мае выкарыстанне розных пунктуацыйных знакаў, што змяняе інтанацыйны ма-

люнак парцэляванага выказвання: *Прабачце, прынцэса Злата. Я не ведаў..* (П. Васючэнка); *Прыгавор быў кароткі: смерць. Але яму ўдалося ўцячы з-пад варты* (А. Макаёнак).

Часта парцэляцыя выкарыстоўваецца ў прастаймове і служыць адным са сродкаў перадачы спантаннасці вуснага выказвання, яго асобай лагічнай структуры, калі інфармацыя, узнікае і перадаецца часткамі. Такім чынам, пры дапамозе парцэляцыі ствараецца эфект жывога дыялогу. Расчлененасць і адначасова страта вербальных сродкаў сінтаксічнай сувязі стварае спецыфічны вобраз размоўнага стылю: *Прыспічыць – бяжы ў хлэў і над казой паплач, а ля мяне каб моўчкі. Без слёз і без слоў* (А. Дударэў); *У Чырвоную Кнігу заносіць трэба. Як выміраючы від; Бач, маўчыць. Сапе. Думае. Пра што ён думае?* (П. Васючэнка).

Менавіта па гэтай прычыне, парцэлявання канструкцыі вельмі часта выкарыстоўваюцца ў драматургічных творах, дзе аўтару часта неабходна актуалізаваць імпліцытназначэнні выказвання, дэкадаванне якіх магчыма толькі пры звароце да макракантэксту.

Як паказаў аналіз моўнага матэрыялу, парцэляцыя – гэта экспрэсіўны сінтаксічны прыём, які мае кагнітыўна-псіхалагічны і камунікатыўны характар, часта выкарыстоўваецца ў беларускай літаратурнай мове, асабліва драматургіі для стварэння жывога, размоўнага стылю. Парцэлявання канструкцыі маюць дынамічны характар, гэта значыць, выкарыстоўваюцца ў літаратурнай мове не аказіянальна, а сістэмна. У беларускай мове перавага аддаецца адназвенным канструкцыям, аднак двухзвенныя і шматзвенныя парцэлявання канструкцыі таксама назіраюцца і выкарыстоўваюцца для стварэння эфекту жывога дыялогу.

Такім чынам, можна зрабіць вывад, што ў сучаснай мастацкай літаратуры парцэляцыя з'яўляецца шырока распаўсюджанай з'явай, таму што існуе тэндэнцыя да актуалізацыі мовы і да эканамічнасці моўных сродкаў, якія значна ўплываюць на літаратурную мову.

Літаратура

1. Бурак, Л.І. Актыўныя працэсы ў сінтаксісе сучаснай беларускай мовы / Л.І. Бурак // Беларус. мова і літ. у школе. – 1990. – № 3. – С. 56.
2. Богоявленская, Ю.В. Парцэляцыя в русском и французском языках: структурные и семантико-синтаксические особенности: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Ю. В. Богоявленская. – М., 2003. – 220 с.
3. Ванников, Ю. В. Синтаксис речи и синтаксические особенности русской речи / Ю. В. Ванников. – М.: Русский язык, 1978. – 296 с.
4. Харитонова, Е. В. Динамика структуры синтаксиса современного русского языка: тенденции к экономичности и дистинктности (на материале современной прессы) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Е. В. Харитонова. – Волгоград, 2014. – 266 л.